

BUXORO AMIRLIGINING DAVLAT TUZUMI VA IJTIMOIIY-IQTISODIY HAYOTI

Abduraxmonova Iroda Srojidinovna

Andijon Ichki Ishlar akademik litseyi tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Buxoro amirligi o'zining uzoq tarixiy davrida Markaziy Osiyoning eng muhim va ta'sirli davlatlaridan biri bo'lib, uning davlat tuzumi va ijtimoiy-iqtisodiy hayoti o'zgacha o'ringa ega edi. Xususan, Buxoro amirligi davlat tuzumi, monarxik boshqaruv tizimiga asoslangan bo'lib, Amir (hukmdor) davlatning oliy hokimi hisoblangan. Amirlikning hukumati o'z ichiga amirning o'rinbosarlari va vazirlarini olgan, shuningdek, harbiy va ma'muriy tizimlar ustidan nazorat o'rnatilgan edi. Buxoro amirligi xududida islom qonunlari asosida tartiblar belgilanib, shariat va davlat qonunlari bir-birini to'ldirgan.

Kalit so'zlar: Buxoro, davlat, tuzum, amirlik, siyosat, tarix, islom dini.

STATE SYSTEM AND SOCIO-ECONOMIC LIFE OF THE BUKHARA EMIRATE

Abdurakhmonova Iroda Srojidinovna

Andijan Academic Lyceum of Internal Affairs, History Teacher

Abstract: Bukhara Emirate was one of the most important and influential states of Central Asia during its long history, and its state system and socio-economic life had a special place. In particular, the state structure of the Bukhara Emirate is based on the monarchical management system, and the Amir (ruler) is considered the supreme governor of the state. The government of the emirate included deputy emirs and ministers, as well as control over the military and administrative systems. In the territory of the Bukhara Emirate, procedures were established on the basis of Islamic laws, and Sharia and state laws complemented each other.

Key words: Bukhara, state, system, emirate, politics, history, Islam.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УСТРОЙСТВО И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЖИЗНЬ БУХАРСКОГО ЭМИРАТА

Абдурахмонова Ирода Срождиновна

Андижанский академический лицей МВД – учитель истории

Аннотация: Бухарский эмират на протяжении своей долгой истории был одним из важнейших и влиятельных государств Центральной Азии, а его государственное устройство и социально-экономическая жизнь занимали особое место. В частности, государственное устройство Бухарского эмирата основано на монархической системе управления, а амир (правитель) считается верховным правителем государства. В правительство эмирата входили заместители эмира и министры, а также осуществлялся контроль над военной и административной системами. На территории Бухарского эмирата порядок был установлен на основе исламских законов, а шариат и государственные законы дополняли друг друга.

Ключевые слова: Бухара, государство, строй, эмират, политика, история, Ислам.

Buxoro amirligining ijtimoiy tuzumi sinflarga bo‘lingan edi, unda amirning ma‘muriy aparati, ruhoniylar, savdogarlar va dehqonlar kabi turli ijtimoiy qatlamlar mavjud edi. Eng yuqori sinf amirlar va ularning qarindoshlari, ruhoniylar esa islomiy bilimlarni o‘rgatish, diniy faoliyatni boshqarish va shariat hukmlarini amalga oshirishda muhim rol o‘ynagan. Shuningdek, Buxoro amirligida savdo, hunarmandchilik va dehqonchilik rivojlanib, iqtisodiy hayotda katta ahamiyat kasb etgan.

Buxoro amirligining iqtisodiy hayoti asosan qishloq xo‘jaligi, dehqonchilik, savdo va qo‘lyozma ishlari bilan bog‘liq edi. Buxoro shahri o‘rta asrlarda Markaziy Osiyoning yirik savdo markazi bo‘lib, Buyuk Ipak yo‘lining muhim nuqtalaridan biri edi. Bu shaharda juda ko‘p savdogarlar, hunarmandlar va ilm ahli yashagan, bu esa iqtisodiy va madaniy rivojlanishga xizmat qilgan. Buxoro amirligi boshqa davlatlar bilan ham savdo aloqalarini rivojlantirib, boy iqtisodiy tizimni shakllantirgan.

Shunday qilib, Buxoro amirligining davlat tuzumi va ijtimoiy-iqtisodiy hayoti bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, o‘sha davrda mamlakatning siyosiy va ijtimoiy barqarorligini saqlashda muhim rol o‘ynagan.

Buxorolik hunarmandlarning kasb mahorati, an‘analari, nozik san‘ati avloddan-avlodga o‘tib kelgan. Mahsulotning hajmi va sifati, ishlab chiqarish texnologiyasi bo‘yicha batafsil qoidalar mavjud bo‘lib, ularni buzish ustaxona va shahar ma‘muriyati tomonidan jazolanadi. An‘anaviy shakllarning yuqori sifati va o‘zgarmasligini saqlab qolgan hunarmandchilikdagi ushbu tartib ishlab chiqarish rivojiga to‘sqinlik qilgan. Diniy xurofotlar, cheklovlar har qanday yangiliklar kirib kelishiga to‘sqinlik qilgan.

Buxoro Amirligi o‘rta asrlarda Markaziy Osiyo mintaqasining eng muhim siyosiy va madaniy markazlaridan biri bo‘lib, o‘zining aniq tashkil etilgan davlat tuzumi bilan ajralib turardi. Buxoro Amirligining davlat tuzumi monarxik (imperial) tizimga asoslangan bo‘lib, hukmdor — Amir — davlatning oliy hokimi hisoblangan. Amirlikda hukmdor o‘z mamlakatini meros orqali boshqarardi, bu tizimda huquqiy va siyosiy qarorlar amir tomonidan qabul qilinardi. Shu bilan birga, amirning qarorlarini bajarishda uning yordamchilari, o‘rinbosarlari, vazirlari va rahbarlari muhim rol o‘ynagan.

Amir davlatning yuqori hokimi bo‘lib, uning o‘zi har tomonlama hokimiyatga ega edi. O‘zi qarorlar qabul qilish va tashqi siyosatda o‘z mamlakatining manfaatlarini himoya qilishda asosiy rol o‘ynagan.

Amirning ma‘muriy hokimiyati o‘rinbosarlarni va maxsus vazirlarni o‘z ichiga olgan. Ular ma‘muriy, iqtisodiy va harbiy sohalarda boshqaruvni amalga oshirishgan. Ma'muriy tuzilma, shu bilan birga, Buxoro amirligida hukumat tizimini mustahkamlashga xizmat qilgan.

Buxoro Amirligida davlat va diniy hukumat o‘rtasidagi chambarchas aloqalar mavjud edi. Islom shariati asosiy qonun bo‘lib, Buxoro amirligi o‘zining boshqaruvini shariat qoidalari asosida amalga oshirgan. Bundan tashqari, hukmdor

va ma'muriyat, shariatni qo'llab-quvvatlashga va o'z davlati uchun amaliy qonunlar ishlab chiqishga harakat qilgan [1].

Buxoro Amirligining ijtimoiy tuzumi juda qat'iy va ierarxik bo'lib, ijtimoiy qatlamlar orasida katta farqlar mavjud edi. Buxoro jamiyatida yuqori tabaqa amirlar, ruhoniylar va zodagonlardan iborat edi, o'rtacha va past tabaqa esa dehqonlar, hunarmandlar, savdogarlar va boshqa ishlab chiqaruvchilarni o'z ichiga olgan.

Amir, zodagonlar va ruhoniylar (ularning oliy ruhoniylar sinfi, masalan, ulamolar) ijtimoiy tuzumning yuqori qatlamida joylashgan. Ushbu sinf davlatni boshqarishda asosiy rol o'ynagan va ularning qo'lida siyosiy hokimiyat hamda diniy ta'sir bo'lgan.

Savdogarlar, hunarmandlar va ilmiynlar o'rtacha tabaqaga kirgan. Ular iqtisodiy faoliyatni rivojlantirgan, o'zlarini ijtimoiy hayotda sezilarli darajada namoyon etgan, lekin ular o'zlarini yuqori sinfga kiritolmagan.

Dehqonlar, qarzdorlar va boshqa past tabaqalar jamiyatning eng ko'p qismidan iborat edi. Ular asosan qishloq xo'jaligida ishlashgan, shuningdek, iqtisodiy resurslarni ishlab chiqarishda muhim rol o'ynagan.

Buxoro Amirligi iqtisodiy jihatdan asosan qishloq xo'jaligi va savdoga asoslangan bo'lib, bu jamiyatda juda muhim o'rin tutgan. Qishloq xo'jaligi, asosan dehqonchilikka tayanib, suvli yerlarda paxta, bug'doy, tariq va boshqa mahsulotlar yetishtirilgan. Qishloq xo'jaligi va uning mahsulotlari ko'plab jamoat resurslarini shakllantirgan, bu esa davlatning iqtisodiy qudratini oshirgan.

Buxoro shahri Buyuk Ipak yo'lining eng muhim savdo nuqtalaridan biri sifatida yuqori ahamiyatga ega bo'lgan. Buxoro orqali O'rta Osiyo, Hindiston, Xitoy va Yaqin Sharq o'rtasidagi savdo yo'llari o'tayotgan. Shuningdek, Buxoro amirligi hunarmandchilik sohasida ham rivojlangan bo'lib, ipak ishlab chiqarish, mis, temir va boshqa qo'shma mahsulotlar ishlab chiqarish bilan shug'ullangan.

Davlat daromadlari asosan soliqlardan olinardi. Buxoro amirligida soliqlar har bir hududning iqtisodiy sharoitlariga qarab farq qilardi. Buxoroliklar boy

kishilardan ko‘proq soliq olgan, kambag‘al kishilardan esa minimal soliq undirilgan. Bunday soliq tizimi mahalliy iqtisodiy holatni saqlab turishga xizmat qilgan.

XX asr boshida Buxoro hunarmandchilikning ko‘pgina sohalari taraqqiy etgan o‘lka sifatida qayd etiladi. Shunisi ahamiyatliki, Buxoro amirligida ayniqsa ipakchilik va qog‘oz ishlab chiqarish eng taraqqiy etgan sohalardan hisoblanadi. Mamlakatda hunarmandlarning ko‘pchilik qismi sezilarli guruhi temirchilar, payvandchilar, misgar va zargarlar qaysiki, o‘zlarining kasbiga ixtisoslashgan mahalla dahalarida istiqomat qiladi. Misgar va zargarlar, Buxoro shahrining markaziy hududlarida yashagan. Bunday hunarmandchilik sohalari Yevropa shahar sanoatchiligi tipida bo‘lmay, qo‘l mehnatiga asoslangan tizimni uzoq vaqtlardan buyon davom ettirib keladi. XX asr boshlariga kelib amirlikda paxta tozalash, jun, moy va press zavodlari tashkil qilina boshladi. Ayniqsa, amirlikning Yangi Buxoro, Chorjo‘y, Qorako‘l, Qiziltepa, Eski Buxoro, Ziyovuddin, Kerki, Termiz, G‘ijduvon, Zirabuloq hududlarida yangi ishlab chiqarish sohasiga asoslangan zavodlar tashkil topa boshlaydi. Bu amirlik iqtisodiyotining endi jonlanayotganini ifodalaydi. Buxoroning sharqiy bekliliklarida tog‘li hududlar ko‘p bo‘lganligi va bekliliklarni muhofaza qilish talabi natijasida qurol-yarog‘ ishlab chiqarishga bo‘lgan ehtiyoj ortadi. Masalan Yurchi, Boysun, Sherobod bekliliklarida temir, ko‘mir rudalaridan foydalanilgan [2.56].

Buxoro Amirligining davlat tuzumi va ijtimoiy-iqtisodiy hayoti o‘rta asrlar Osiyosining o‘ziga xos yuksalgan va barqaror davlat tizimlaridan biri sifatida ajralib turdi. Buxoro amirligi ijtimoiy-siyosiy tuzilishi va iqtisodiy tizimi o‘z vaqtida muvaffaqiyatli ishlagan va davlat barqarorligini ta‘minlagan. Ammo, vaqt o‘tgan sari davlatdagi siyosiy nizolar, iqtisodiy qiyinchiliklar va ichki isyonlar Buxoro Amirligining zaiflashishiga olib keldi. Yana bir muhim jihat, Buxoro amirligi O‘rta Osiyo madaniyati va ilm-fanining rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. История Бухары с древнейших времен до наших дней. Т.: Фан, 1976. С.126.
2. Массон М.Е. К истории горного дела на территории Узбекистана. – Т., 1953. – С. 67.
3. Тўраева С.Р. Бухоро хонлиги ижтимоий-иқтисодий ҳаётида тоғкончилик ишларининг тутган ўрни (X асрлар) // Ўтмишга назар, №20 (2019). 15-б.